

Sémantické a štylistické aspekty obmedzeného hniezdovania vo výkladovom slovníku¹

Klára Buzássyová

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV

Semantic and Stylistic Aspects of Entry Nesting in an Explanatory Dictionary

A generally agreed experience, valid in the same way in the explanatory dictionary making, is that an advantage of a solution in one aspect can often involve disadvantages in other aspects. The paper aims at documenting this experience in the policy adopted by authors of the Dictionary of the Contemporary Slovak Language on entry nesting, or, more precisely, on avoiding entry nesting (with some exceptions, such as diminutives, augmentatives, feminine derivatives and names of inhabitants). We show that entry nesting is only seemingly a technical lexicographic procedure, where the lexical meaning of a certain group of headwords is being presented by attaching them to the respective main headwords. In fact, the nesting and the scope of its use naturally relates to dictionary type, but it also relates to the theoretical framework the dictionary conception is based on.

0. Úvod

Jednou zo všeobecných skúseností, platných prinajmenšom pri tvorbe výkladových slovníkov, je zistenie, že pri rozhodovaní o výhodách a nevýhodách istých prístupov k prezentácii lexikálneho významu sa lexikograf pohybuje ani nie natoľko v opozitných, resp. v diametrálne protikladných hodnotách typu vhodné, opodstatnené, výhodné – nevhodné, nevýhodné, ale skôr v relatívnych hodnotách. Teda prijaté riešenia sa často nedajú hodnotiť jednoznačne ako plus alebo mínus (povedzme z hľadiska ústretovosti voči používateľovi slovníka). Výhoda riešenia v jednom smere prináša neraz isté nevýhody v druhom smere.

Cieľom tohto príspevku je dokumentovať túto skúsenosť na zásadách, ktoré prijali autori v Slovníku súčasného slovenského jazyka (2006; ďalej SSSJ) o hniezdovaní, presnejšie povedané o obmedzení hniezdovania. Ukážeme si, že hniezdovanie je len zdanlivo technický lexikografický postup, pri ktorom sa lexikálny význam istej množiny lexém neprezentuje pomocou výkladovej perifrázy, ale sa naň iba poukáže tým, že dané slová sa priradia v heslovej stati k príslušným základovým heslovým slovám (tzv. typ výkladu priradením). V skutočnosti hniezdovanie a miera jeho uplatňovania súvisí, pravdaže, s typom slovníka, ale

¹ Štúdia vznikla v rámci projektov VEGA 2/5038/27 a VEGA 2/0007/08 *Slovník súčasného slovenského jazyka – 2. etapa a 3. etapa (Koncipovanie a redigovanie slovníkových hesiel, postredakčná a editačná príprava rukopisu a s tým spojený lexikologicko-lexikografický výskum)*.

predovšetkým súvisí s teoretickými východiskami, o ktoré sa opiera koncepcia lexikografického diela.

Doterajšiu tradíciu slovenskej lexikografie možno stručne a zjednodušene zhrnúť tak, že hniezdovanie sa využíva vo výkladových slovníkoch, dvojjazyčné slovníky, napr. Veľký slovensko-ruský slovník (1979–1995) hniezdovanie nepoužívajú. V Slovníku slovenského jazyka (1959–1968) a najmä v Krátkom slovníku slovenského jazyka (1. vyd. 1987; 4. vyd. 2003) sa aj pre úspornosť spracovania využíva hniezdovanie v pomerne značnej miere. K apelatívnym substantívam sa priradujú vzťahové desubstantívne adjektíva, príslovky, abstraktné mená, zdrobenené mená (porov. **dieťa**, **detský**, **detsky**, **detskosť**, **dieťaťko**).

V žánrovo príbuzných českých výkladových slovníkoch je do značnej miery analogická situácia. Porov. v Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost (2. vyd. 1994) heslovú stať **dítě** a prihniezdované odvođeniny **dětský**, **dítko**, **děťátko**.

Na rozdiel od doterajšej domácej tradície sa v SSSJ k substantívnym apelatívnym menám nehniezdujú vzťahové adjektíva. Hniezdovým spôsobom sa nespracúvajú ani príslovky a abstraktá na *-osť* alebo *-stvo*. Hlavný dôvod je ten, že pri spracovaní týchto tried slov ako samostatných heslových statí sa môžu v slovníku lepšie reflektovať novšie teoretické poznatky o týchto slovných druhoch a ich lexikálnych významoch a na ich podklade a ďalšej analýze aj praktický výsledok lexikografickej práce. Spracovanie vzťahových adjektív v knižnej monografii Míry Nábělkovej (1993), spracovanie prísloviak (J. Šikra, 1991) a spracovanie abstraktných mien v diele *Dynamika slovnéj zásoby súčasnej slovenčiny* (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989) ukázalo, že tieto lexikálne jednotky majú často bohatšiu, diferencovanejšiu významovú štruktúru, než aká vyplýva zo skráteného hniezdového spracovania, ktoré neraz prináša až priveľmi generalizujúcu informáciu o ich význame. Okrem toho hniezdové spracovanie môže zakryť aj fakt, že základové slovo a jeho odvođenina nemajú rovnakú štylistickú hodnotu. Na nebezpečenstvo prisilnej generalizácie poukázal aj F. Čermák (1999) v rozhľadovom článku o novom vydaní oxfordského slovníka *The New Oxford Dictionary of English*. Od hniezdového spôsobu spracovania odstúpil aj DUDEN *Deutsches Universal Wörterbuch A–Z* (prepracované vyd. 2001). Porov. aj analýzy spracovania vzťahových adjektív v SSSJ A–G z pera Alexandry Jarošovej a Míry Nábělkovej uverejnené v tomto zborníku.

1. Zásady hniezdovania v koncepcii SSSJ

Hniezdujú sa len niektoré pravidelné slovtvorné typy: časť dokulilovských modifikačných slovtvorných a onomaziologických kategórií (pri prihniezdovaných slovách propriálneho typu neplatí táto zásada úplne, porov. časť 1.4.1.).

Odvođeniny prihniezdované k základnému heslovému slovu sa uvádzajú bez výkladu významu; pri prihniezdovanom slove môže byť exemplifikácia.

1.1. Pri podstatných menách apelatívneho typu sa hniezduje prechýlené meno, zdrobnené podstatné meno (deminutívum) a zveličené meno (augmentatívum).

1.1.2. Pri životných podstatných menách mužského rodu sa pravidelne hniezduje **prechýlené ženské meno** (prípadne ojedinele sa vyskytujúce zdrobneniny od prechýleného mena). Prechýlenosť mena signalizuje skratka ženského rodu ž., napr.

bezdomovec -vca pl. N -vci m. **1.** ▶ človek, ktorý nemá stále bydlisko, (vlastný) domov: *útulok pre bezdomovcov; v meste pribudlo veľa bezdomovcov; bezdomovci prespávajúci v parkoch, v odstavených vagónoch; Tu sa schádzala spodina, chudoba z Podhradia, tuláci a drobní zlodeji, vyslúžilé prostitútky a bezdomovci.* [L. Jurík]; *Kontajnery pred bytovkou obchádzal zle oblečený a zarastený bezdomovec s malým psíkom. Tiež bezdomovcom.* [KN 2002]

2. práv. ▶ (v zmysle medzinárodného práva) fyzická osoba bez štátneho občianstva ■ **bezdomovkyňa** -ne -kýň ž.

1.1.3. Ak je **lexikálny význam pomenovania ženskej osoby bohatší**, ako je iba pridaný sémantický príznak ženskosti, lexikálna jednotka sa spracúva ako samostatné heslo, napr.

farárka -ky -rok ž. **1.** žena vo funkcii farára (obyč. evanjelického)... **2.** hovor. manželka evanjelického farára.

Pri lexikálnej jednotke **farár** je explicitný odkaz na samostatne spracované heslo **farárka** vytvorený označením „prechýlené“ a šípkou.

1.1.4. Bez využitia hniezdovania sa spracúvajú dvojice podstatných mien, ktoré sa vymykajú spod základného smeru prechyľovania, t. j. smeru odvedenia od mužskej podoby mena k ženskej podobe. Ako samostatné heslá (heslové state) sú spracované napr. lexikálne jednotky **feministka, feminista; bakchantka, bakchant**.

1.1.5. Nepravidelnosť realizácie kategórie prechyľovania. Ako lexikografi disponujúci užitočnými poznatkami z derivatológie sme si vedomí toho, že napriek vysokej produktívnosti tvorenia typov odvedení, ako je v slovenčine prechyľovanie alebo tvorenie zdrobnení, teda produktívnosti, ktorá približuje túto deriváciu do blízkosti tvorenia gramatických tvarov slov, existuje v prípade niektorých typov mužských desubstantívnych derivátov menšia pravidelnosť pri využívaní kategórie prechyľovania. Príčiny môžu byť rozličné. Napr. pri niektorých názvoch nositeľov vlastnosti s formantom *-ec* (*lakomec, lenivec, sebec*) sa prechýlené podoby používajú oveľa zriedkavejšie ako prechýlené mená utvorené od mužských osôb pomenúvajúcich jednotlivé zamestnania s prevažujúcim formantom *-ka*. Na internete sme zaznamenali 9300 výskytov pomenovania *lenivec* a 47 výskytov podoby *lenivica*. K nižšej frekvencii prechýlených mien prispieva napr. aj to, že v prísudkovom postavení sa mužská podoba mena môže používať aj vtedy, keď sa vlastnosť pripisuje osobe ženského rodu, napr. *Ty, Jana, si riadny sebec, lakomec (*sebkýňa,*

lakomica*). V *Slovníku slovenského jazyka* (1959–1968) je zachytené ako osobitné heslové slovo pomenovanie **lakomnica a kvalifikuje sa ako nárečové slovo. V *Krátkom slovníku slovenského jazyka* (KSSJ, 4. vyd. 2003, s. 290) sú zachytené rovnocenné varianty **lakomica**, **lakomnica**. Autori SSSJ majú k dispozícii len málo dokladov. Na internete sa *lakomica* vyskytuje 10 krát; v Slovenskom národnom korpusu (SNK) je 1 doklad. Na podobu *lakomnica*, ktorú v rámci koncepcie SSSJ hodnotíme ako regionalizmus, nie sú na internete ani v SNK nijaké doklady.

1.1.6. Skúsenosť s tvorbou prvého zväzku SSSJ ukázala, že v ďalšej práci bude vhodné častejšie uvádzať pri prihniezdovaných prechýlených menách *exemplifikáciu*, a to nielen pri menej zvyčajných pomenovaniach. Ukazuje, že nové prechýlené mená pribúdajú v slovenčine najviac v skupine pomenovaní podľa profesie, povolania, zamestnania a v skupine pomenovaní žien podľa profesijnej alebo záujmovej športovej činnosti (*europoslanec* – *europoslankyňa*, *ekoaktivista* – *ekoaktivistka*). S menšou pravidelnosťou sa tvoria pomenovania žien podľa prívrženia k názorovým prúdom, politickým stranám a pomenovania ženských osôb podľa charakteristického príznaku, resp. nositeľiek vlastnosti. Tu sa stretáme aj s občasným váhaním používateľov pri výbere konkrétneho sufixu. Je to do istej miery podobná situácia, akú zistila v neologickom materiáli češtiny Z. Opavská (2005). Pravda, v SSSJ ako vo všeobecnom výkladovom slovníku, v ktorom sa súčasný jazyk chápe v rozpätí päťdesiatich rokov, nezachytávame mená prívržencov a prívrženkýň politických strán motivovaných vlastným menom lídra politickej strany typu *mečiarovec* – *mečiarovka*, *dzurindovec* – *dzurindovka*, *ficovec* – *ficovka*. V koncepcii diela to súvisí s obmedzeným zachytávaním vlastných mien vôbec.

1.2. Spracovanie zdrobnených odvodených slov ukazuje, že ich vzťah k základovému slovu môže mať rozličné podoby a nie je možné ho riešiť priamočiaro a jednotypovo (napr. z hľadiska uvádzania kvalifikátorov a ilustračných príkladov; porov. výklad v časti 1.2.4.)

1.2.1. Zdrobneniny, ktoré majú viacero (často terminologizovaných) významov spracúvajú sa v samostatných heslových statiach, napr. **bubienok**... **1.** zdrob. hudobný nástroj, malý bubon... **2.** anat. polopriesvitná blana... **3.** zool. súčasť sluchového bubienkového orgánu hmyzu **4.** valčeková súčiastka niektorých prístrojov.

1.2.2. Prihniezdované deminutíva môžu mať **variantné podoby**, napr. **frajer**... **frajerček** -ka, **frajerík** -ka, alebo môžu vytvárať viacstupňové odvodeniny, napr. **dážď**... **dáždik**... zdrob. k 1; **dáždiček**... zdrob. expr. k 1.

1.2.3. Slová s oslabeným deminutívnym významom (nepravé zdrobneniny) sa spracúvajú ako varianty základného slova, ak sa používajú v tej istej funkcii, napr. **fľaša** -še *fliaš*, **fľaška** -ky -šiek ž. **1.** obyč. sklenená valcovitá nádoba s hrdlom.

Neraz býva pri variantoch sčasti rozdielna lexikálna spájateľnosť, napr. **kniha**, **knižka** (v rukopise druhého zväzku SSSJ). Porov. iba *vkladná knižka*, *vojenská knižka*; obidve podoby sa s rovnakou spájateľnosťou vyskytujú v recenziách a iných hodnotiacich textoch: *zaujímavá kniha*, *knižka*; *pozoruhodná kniha*, *knižka*. Vzťah lexikálneho významu a spájateľnosti lexém *kniha*, *knižka* je hraničný. Umožňuje aj spracovanie lexém ako dvoch samostatných heslových statí, keď sa ako dominantný chápe rozdiel v sémantických príznakoch týchto slov (prejavujúci sa v rozdieloch v spájateľnosti). Je možné aj spracovanie v jednej heslovej stati, keď sa väčšmi prihliada na formu, formálne deminutívum. Aj vtedy však treba zachytiť zhodu a aj rozdiel v spájateľnosti týchto lexikálnych jednotiek.

1.2.4. Problém štylistickej platnosti zdobnenín. Pri prihniezdovaných zdobneninách autori SSSJ riešili otázku, či sa slovník má uspokojiť s kvalifikátorom zdobnené, prípadne zdobnené expresívne slovo, alebo sa treba pokúsiť o ďalšie špecifikácie (Panevová – Klímová, 2000), ktoré sú ovplyvnené aj konkrétnym kontextovým použitím formálneho deminutíva. Aktuálne je určovanie kritérií, na základe ktorých pripisujeme zdobneným menám kombináciu príznakov zdobnený expresívny výraz, resp. kvalifikátory **zdrob. iron.**, **zdrob. obyč. iron.**

Na lexikologickom sympóziu o stavbe, vývine a štruktúre lexiky v európskych jazykoch (Aufbau, Entwicklung und Struktur des Wortschatzes in den europäischen Sprachen, 1993) spojenom so zasadnutím Komisie pre lexikológiu a lexikografiu pri Medzinárodnom komitáte slavistov sa vyskytol v diskusii názor, že neexistujú kritériá na zachytávanie slova v ironickom zmysle, a teda nemožno túto informáciu podávať v slovníkoch, lebo niet obmedzení, ktoré by tu platili. Ironicky možno v texte použiť akúkoľvek lexikálnu jednotku.

V skutočnosti možno tento názor spochybníť. Prinajmenej môžeme spomenúť dva protiargumenty. Prvým je jednoduchý, ale očividný fakt všeobecnojazykovednej povahy, že v ironickom (zápornom) zmysle sa používajú len slová, ktoré majú v jazyku, v danom jazykovom spoločenstve kladný, pozitívny význam, napr. *Ten dobrák to načisto doriadil*. Druhým je skúsenosť, že niektoré substantíva z kategórie činiteľských a konateľských mien majú tendenciu tvoriť zdobneniny, ktoré sa používajú v ironickom význame, a iné nie.

V slovenčine, ale aj v iných jazykoch strednej a východnej Európy, teda v krajinách bývalého socialistického bloku spomenutá tendencia platí o pomenovaniach označujúcich rozličné intelektuálne činnosti, porov. *taký učiteľik*, *advokátik* (ale **poľnohospodárik*, **baníček*). Môže to sčasti súvisieť so spoločenskými a politickými pomermi, s tým, že štátne zriadenie podporovalo triedny prístup (porov. heslo „Socialisticky štát je štát robotníkov a roľníkov“). Príslušníci inteligencie boli druhoradí až tretoradí občania (možno poukázať na používanie slova *inteligent* aj v pejoratívnom zmysle), na druhej strane používanie irónie aj sebaíronie býva charakteristické práve pre osoby zaoberajúce sa profesionálne alebo zo záujmu duševnými, intelektuálnymi činnosťami.

V prvom zväzku SSSJ sa zachytávajú prihniedzované zdrobnené mená, ktoré vykazujú tendenciu používania v ironickom zmysle, napr.

direktor¹ [d-] -ra pl. N -ri m. ⟨lat.⟩ hovor. ▶ osoba riadiaca istý organizačný celok, riaditeľ; syn. šéf: *d. ústavu, filharmónie; usilovať sa o miesto direktora; Predstav si, že ma direktor donútil na postgraduál: chystajú u nás nadstavbovku pre programátorov.* [M. Bútorá]; *Stal sa teda zo mňa naozajstný zať všemocného direktora.* [A. Rákay] ■ **direktorík** -ka pl. N -íci G -kov m. zdrob. iron.: *Veď aj ich drahý direktorík si celé dlhé roky prepychovo žil.* [Vč 1990]; **direktorka** -ky -riek ž.: *úspešná d.; d. základnej školy.*

Podobne **advokátik**... zdrob. často iron.: *Jej advokátik otváral zobák, vraj všetko je na papieri.* [P. Andruška]; **asistentík**... zdrob. expr. obyč. iron.: *Vari má z toho nejaké výhody, on, bezvýznamný asistentík réžie?* [D. Mitana]. Porov. aj samostatné heslové slovo **básničkár**... často iron. skladateľ nenáročných básní alebo básní pochybnej kvality.

Koncepcia SSSJ dáva teda kladnú odpoveď na otázku, či má slovník signalizovať tendenciu používať (heslové) slovo s formálnou stavbou deminutíva aj v hovorovom a ironickom a zmysle.

1.3. Spracovanie zveličených mien. Niektorí bádatelia poukázali nedávno na to, že v gramatikách slovanských jazykov aj v syntetických slovotvorných dielach (v častiach o tvorení substantív) sa venuje podstatne menej pozornosti tvoreniu zveličených mien, augmentatív ako tvoreniu deminutív (Raecke, v tlači). Tak je to aj v druhom zväzku *Tvorení slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen* (1967), v opise založenom na široko akceptovanej teórii M. Dokulila (1962). Deminutívna a augmentatívna derivácia patria k tomu istému (modifikačnému) typu onomaziologickej a slovotvornej kategórie, ale o tvorení deminutív sa píše na tridsiatich šiestich stranách (s. 494–530), kým zveličeným menám je venovaných päť strán (s. 531–535).

J. Raecke oceňuje ako významný teoretický prínos českého opisu upozornenie, že tradičné terminologické označenie augmentatíva, zveličené mená je menej presný termín ako „jména zhrubělá“. „Zhrubnutosť“ (v slovenčine vhodnejšie znie adjektívum „hrubšie“) prechádza v týchto pomenovaniach do expresívnosti (depreciatívnej, pejoratívnej), takže dnes je prvotným znakom týchto mien expresivita bez zvláštneho príznaku.

Expresívnosť je neoddeliteľnou súčasťou významu augmentatív, súvisí s ich slovotvornou štruktúrou. Je daná príponami (-isko, -ina), preto sa nemusí a nemá osobitne explicitne vyznačovať. Nejde tu o tvorenie hromadné, aké je charakteristické pre tvorenie zdrobnených mien. Ide skôr o občasnú, príležitostnú tvorenie využívané tam, kde sa má dosiahnuť zvláštny štylistický účinok. Pri tvorení zdrobnenín sa v slovenčine rovnako ako v iných slovanských jazykoch využíva oveľa viac výrazových prostriedkov – prípon a ich variantov, než aké sú k dispozícii pri tvorení augmentatív.

Menšia početnosť zveličených mien sa prejavuje aj v elektronických korpusoch. V šesťzväzkovom slovníku srbochrvátkeho jazyka, ktorý vyšiel v Novom Sade (Rječnik srpskohrvatskoga književnog jezika, 1967–1976) a v ktorom dokladový materiál tvoria prevažne beletristické texty, ako upozorňuje J. Raecke, je oveľa viac a rozmanitejších augmentatív, a to väčšinou určovaných adjektívom, než sú doklady v devätmiliónovom chorvátskom národnom korpuse. J. Raecke pokladá za všeobecný, základný význam, z ktorého možno odvodiť všetky konkrétnejšie významové použitia zveličených mien, význam „väčší, ako je plná miera“ toho, čo označuje predmet v základovom slove. Analogicky všeobecný význam deminutív je „menší, ako je plná miera“.

Konkrétne významové použitia zveličených mien sú výrazne ovplyvnené kontextom.

1.3.1. Ak je v SSSJ *základovým slovom expresívne slovo*, prihniezdované zveličené meno má už len kvalifikátor zvel.: **dlháň**... expr.; **dlhánisko**... zvel.; **galgan**... 1. expr. ... **galganisko**... zvel.; **babrák**... hovor. expr. ... **babráčisko**... zvel.: *náš malý b.; tebe husle do rúk, takému babráčiskovi*. Zveličené mená sa v SSSJ môžu v slovníku hodnotiť aj ako zriedkavé slová, porov. heslo **duša** *duše duší ž. ... dušisko*... zvel. zried.: *Monika má veľkú dušu, to je veľká, strašne veľká duša, dušisko*. [A. Bednár].

1.3.2. Niektoré zveličené mená, napr. *chalanisko*, sú *silne lexikalizované* v tom zmysle, že v ich význame prevláda expresívny význam na úkor pôvodného zveličeného významu. Slovo je časté najmä v hovorenej reči (na internete je 16 400 výskytov, často v blogu; v SNK je 63 výskytov, napr. *chalanisko dlží za karty; všestranný chalanisko; uniformovaný chalanisko nás navigoval*). Vďaka vysokej frekvencii používania sa slovotvorná štruktúra uvedomuje menej, prebieha tu demotivačný cyklus (k tomuto pojmu porov. Furdík, 2005, s. 268). Keďže štylisticky príznakové je už základové slovo, expresivita sa pri prihniezdovanom zveličenom mene nevyznačuje.

Podľa adjektívnych prívlastkov vyvážený je expresívny a zveličený príznak pri lexéme *chlapisko* (228 výskytov na internete): *mocné chlapisko, urastený chlapisko z druhého ročníka* (časopis *Aspekt* 2002).

Zaujímavé a len jedno z možných alternatívnych riešení predstavuje prihniezdovanie augmentatíva **dievčatisko** k heslu **dievča**. Gramaticky stredný rod základného pomenovania s prirodzeným ženským rodom spôsobuje jemnú štylistickú príznakovosť pomenovaní **dievčina**, **dievka**, čo sa premieta aj do prihniezdovaných zveličených mien. Tu len pripomínáme, že **dievčatisko** prihniezdované v SSSJ aj v KSSJ k heslu **dievča** má oveľa nižšiu frekvenciu (9 výskytov na internete), **dievčisko** (spracované v SSSJ pri sémanticky vymedzenejšom heslovom slove **dievka**) je v reči oveľa frekventovanejšie (561 výskytov). Zveličené mená **dievčatisko**, **dievčisko** sú vlastne výrazové varianty.

Analyzovaný materiál používania zveličených mien v slovenčine a spracovanie v SSSJ umožňuje tento čiastkový záver: zveličené mená pripúšťajú dvojakú lexikografickú interpretáciu. Možno ich pokladať za expresívne, za nepochybnú súčasť expresívnej lexiky, (ukazovateľom expresívnosti je sufix zveličenia *-isko*), podobne ako napríklad citoslovčia alebo frazémy. Podľa tejto interpretácie ku kvalifikátoru *zvel.* už netreba pridávať kvalifikátor expresívnosti. Ale ak v koncepcii SSSJ pripúšťame v obmedzených prípadoch, že niektoré frazémy sú v porovnaní s inými expresívnejšie a autori SSSJ pokladajú za legitímne pridávať k nim príznak expresívnosti, analogická situácia môže existovať aj pri prihniezdovaných zveličených menách. Intenzifikované vyjadrenie expresívnosti pri niektorých použitých zveličených menách (ovplyvnené a podporené kontextom) možno reflektovať v slovníku pridaním kvalifikátora expresívnosti. Je to ešte otázka na doriešenie.

1.4. Pri *podstatných menách propriálneho typu* sa hniezdajú obyvateľské mená a odvodeniny rodných mien.

1.4.1. Ku geografickým názvom území a štátov sa v SSSJ prihniezdávajú **obyvateľské mená** mužské a ich ženské podoby: **Fínsko...** štát v severnej Európe... ▣ **Fín** *Fína* pl. N *Fíni* m.; **Fínka** *-ky Fínok* ž.

Vzťahové adjektíva k týmto geografickým názvom sú v texte slovníka spracované na svojom mieste v abecede. Na rozdiel od toho v osobitnej prílohe *Názvov obcí (sídel) na Slovensku* je k názvu obce prihniezdované obyvateľské mužské meno, obyvateľské ženské meno aj príslušné adjektívum.

1.4.2. K rodnému (krstnému) menu sa prihniezdáva najprv **domáce meno** (hypokoristikum, skratka *dom.*), po ktorom nasleduje **zdrobnené meno** alebo viac zdrobnenín: **Branislav...** ▣ *dom.* **Braňo...** zdrob. **Branko**; **Alžbeta** *-ty -biet...* *dom.* **Beta** *Bety Biet*, **Betuša** *-še -ší*; zdrob. **Alžbetka**, **Betka**.

2. Záver

Riešenia prijaté v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* o obmedzení hniezdovania prinášajú viacero výhod, ale aj niektoré nevýhody.

2.1. Výhody obmedzeného hniezdovania:

Nehniezdované heslové slovo má explicitne, výkladovou perifrázou podaný výklad svojho významu. (Výklad sa minimalizuje, aj to zriedkavo, iba synonymami). Obmedzuje sa používateľova potreba (a námaha) hľadať, resp. približovať si význam slova aj podľa významu iných slov toho istého slovotvorného hniezda.

Vytvorila sa možnosť adekvátnejšie jazykovej skutočnosti prezentovať významovú štruktúru heslového slova a možnosť dôkladnejšie uvádzať doklady, exemplifikácie významu, a tým aj overovať vyčlenený význam.

2.2. Nevýhody obmedzeného hniezdovania:

Pri hniezdovom spracovaní čitateľovi je hneď na prvý pohľad a podstatne častejšie jasné, že dané slová sú slovotvorne súvzťažné a možno si častejšie význam prihniezdovaného slova odvodiť od významu základového (výklad významu slova priradením).

Funkčný a štylistický kvalifikátor základového heslového slova platí automaticky aj pre slová, ktoré sú k nemu prihniezdované (okrem osobitne vyznačených použití slova). Pri nehniezdovaní, resp. obmedzení hniezdovania musí lexikograf častejšie rozhodovať o tom, aký kvalifikátor (na časovej osi, z funkčného aj štylistického hľadiska) prisúdi slovotvorne súvzťažným, ale samostatným (nezávislým) lexikálnym jednotkám ako heslovým slovám. Slovenčina vďaka tomu, že sa vyvíja v blízkej kontaktovej situácii s češtinou a aj vďaka relatívnej otvorenosti voči procesu internacionalizácie jazykov, má v slovotvorných čeladiach (hniezdach) často členy, ktoré nie sú po spomínaných stránkach homogénne.

Literatúra

- AUFBAU, Entwicklung und Struktur des Wortschatzes in den europäischen Sprachen. Motive, Tendenzen Stromungen und ihre Folgen. Beitrage zum lexikologischen Symposion in Heidelberg vom 7. bis 10. Oktober 1991. B. Panzer (Hrsg.). Frankfurt am Main: Peter Lang 1993. 214 s.
- ČERMÁK, František: *The New Oxford Dictionary of English* (Chief ed. P. Hanks, Oxford Clarendon Press 1998. 2152 s.). In: Slovo a slovesnosť, 1999, roč. 60, č. 2, s. 136–141.
- FURDÍK, Juraj: Jazykový status slovotvorne motivovaného slova. In: Život so slovtvorbou a lexikológiou. Výber štúdií pri príležitosti nedožitých sedemdesiatin. Ed.: M. Ološtiak – L. Gianitsová-Ološtiaková. Košice: Vydavateľstvo LG 2005, s. 263–271.
- HORECKÝ, Ján – BUZÁSSYOVÁ, Klára – BOSÁK, Ján a kol.: Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Veda 1989. 436 s.
- KRÁTKY slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. 4., doplnené a upravené vydanie. Bratislava: Veda 2003. 986 s.
- NÁBĚLKOVÁ, Míra: Vztahové adjektiva v slovenčine. (Funkčno-sémantická analýza desubstantívnych derivátov.) Bratislava: Veda 1993. 208 s.
- OPAVSKÁ, Zdenka: Nová pojmenování ženských osob. In: Neologizmy v dnešní češtině. Kolektiv autorů pod vedením Olgy Martinové. Praha: Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky 2005, s. 40–53.
- PANEVOVÁ, Jarmila – KLÍMOVÁ, Jana: Deminutivní substantiva v Českém národním korpusu a jejich automatické spracování. In: Človek a jeho jazyk. 1. Jazyk ako fenomén kultúry. Na počesť Jána Horeckého. Ed. K. Buzássyová. Bratislava: Veda 2000, s. 296–306.
- RAECKE, Jochen: Substantiva augmentativa: Sprachliche Bedeutung und Textfunktionen. In: Motivované slovo v lexikálnom systéme jazyka. Materiály zo 7. medzinárodnej konferencie Komisie pre výskum slovtvorby slovanských jazykov. Bratislava 27. 9. – 1. 10. 2004 (v tlači).
- RJEČNIK srpskohrvatskoga književnog jezika. 1–6. Novi Sad: Matica srpska 1967–1976.

- SLOVNÍK slovenského jazyka. 6 zv. Red. Š. Peciar. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1959–1968.
- SLOVNÍK spisovné češtiny pro školu a veřejnost. 2. vyd. Red. J. Filipец – F. Daneš – V. Mejsťík. Praha: Academia 1994. 646 s.
- SLOVNÍK súčasného slovenského jazyka. A–G. Red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda. 1134 s.
- ŠIKRA, Juraj: Sémantika slovenských prísloviiek. Bratislava: Veda 1991. 212 s.
- TVOŘENÍ slov v češtině. 2. Odvozování podstatných jmen. Red. F. Daneš – M. Dokulil – J. Kuchař. Praha: Academia 1967. 780 s.
- VELKÝ slovensko-ruský slovník. 1. zv. Red. D. Kollár. 2.–6. zv. Red. E. Sekaninová. Bratislava: Veda 1979–1995.